

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Annemari Adler

Asendushooldusel olevate laste osalusõigus: kasvataja ja perevanema
vaade

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Judit Strömpl, PhD

Tartu 2026

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. TÖÖ TEOREETILINE TAUST.....	5
1.1. Ülevaade asendushooldusteenusest	5
1.2. Lapse osalusõigus	6
1.3. Lapse osalusõigus asendushoolduses	8
1.4. Uurimisprobleem, töö eesmärk ja uurimisküsimused	11
2. METOODIKA	12
2.1. Uurimismeetodi valik	12
2.2. Andmekogumismeetod.....	12
2.3. Uurimuses osalejad.....	13
2.4. Andmete analüüsimise meetod.....	13
2.5. Eetilised probleemid ja lahendused	13
2.6. Uurija refleksiiivsus.....	14
3. TULEMUSED JA ARUTELU.....	15
3.1. Kasvatajate ja perevanemate osalusõiguse tõlgendused.....	15
3.2. Võimalused kaasa rääkida ning osaleda	19
3.3. Osalusõigust toetavad ja takistavad tegurid	23
3.4. Järeldused	26
KOKKUVÕTE	28
SUMMARY	29
KASUTATUD ALLIKAD	30
LISAD	34
Lisa 1. Intervjuu kava	34
Lisa 2. Informeeritud nõusoleku vorm	35
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	37

SISSEJUHATUS

Sarnaselt täiskasvanutele on ka lastel õigused, mis tagavad nende kaitse, heaolu ja võimaluse osaleda neid puudutavates otsustes. Õigused, mis on sätestatud rahvusvahelistes ning riiklikes õigusaktides, näiteks Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni lapse õiguste konventsioonis (Õiguskantsleri Kantselei, 2022) või Eesti lastekaitseseaduses (2024). Need õigused kehtivad kõigile lastele, sõltumata nende kasvukeskkonnast - nii neile, kes kasvavad üles enda sünniperes kui ka neile, kes erinevate asjaolude tõttu asendushooldusteenusel viibivad. Asendushoolduse kontekstis mängib kõigi õiguste seas kesksel rollil lapse osalusõigus.

Nii mujal maailmas kui vähemal määral ka Eestis on varasemalt uuritud asendushooldusel viibivate laste osalusõigust. Enim on eri riikides analüüsitud, kuidas mõtestavad ja tõlgendavad laste osalemist nendega kokku puutuvad spetsialistid – sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad ning laste vahetud hooldajad, näiteks kasvatajad või perevanemad. Vähem on tähelepanu pööratud laste endi kogemustele. Eestis paistab olukord vastupidine olevat. Ülevaate asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemustest Eestis pakub 2021. aastal avaldatud uuringuaruanne pealkirjaga „Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused nende elu puudutavates otsustes“ (Saarnik ja Sindi, 2021), kust selgub, et nii mõnedki asendushooldusele paigutatud lapsed ei saa neid puudutavates otsustes piisavalt kaasa rääkida. Kaasamine sõltuvat suuresti vastutavatest täiskasvanutest ja nende valmisolekust last otsustusprotsessidesse kaasata. Vähem on uuritud, kuidas tõlgendavad osalusõigust Eestis asendushooldusel töötavad laste vahetud hooldajad.

Seega, kuigi erinevad seadused ja määrused sätestavad asendushooldusteenusel viibivate laste osalusõigused enda elu eri valdkondades, on tegelikult ikkagi ebaselge, kuidas ja kui efektiivselt nad neid õiguseid teenusel viibides realiseerida saavad. Teisisõnu, Eestis kontekstis pole piisavalt uuritud, kuidas tõlgendavad ja mõistavad laste osalusõigust lastega tegelevad spetsialistid – antud töö kontekstis asenduskodude kasvatajad ning perevanemad ehk laste vahetud hooldajad ning kui leitakse, et jah, lastel on õigus osaleda, siis mida selle all tegelikult silmas peetakse. Kuidas laste arvamusega arvestatakse ning nende seisukohtade eest seistakse? Eelnevast lähtuvalt ongi minu töö eesmärgiks mõista asendushooldusteenusel viibivate laste osalusõiguse tagamist nende elu erinevates valdkondades läbi laste vahetute hooldajate, kasvatajate ja perevanemate tõlgenduste. Eesmärgini aitavad jõuda järgmised uurimisküsimused:

- Millised on spetsialistide hinnangul asendushooldusteenusel viibivate laste võimalused nende elu erinevates valdkondades kaasa rääkida ning osaleda?
- Millised on laste osalusõigust takistavad ning toetavad tegurid?

Töö teoreetilises osas annan ülevaate asendushooldusteenusest Eestis ning lapse osalusõiguse olemusest ning olulisusest asendushoolduse kontekstis. Kirjutan trauma mõjust lapse autonoomiale ja agentsusele ehk tema enesemääramis- ja toimevõimekusele, samuti osaluse olulisusest trauma tagajärgede tõrjumisel. Teema uurimiseks kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit, sealhulgas poolstruktureeritud intervjuusid ning temaatilist sisuanalüüsi. Uurimuse läbiviimisega saab lähemalt tutvuda „Metoodika“ peatükis. Analüüsi tulemuste tutvustamisel esitan tsitaatidena katkeid intervjuudest. Tulemusi esitan koos aruteluga. Tulemuste analüüsile järgnevad järeldused ning kokkuvõte. Lisades olen esitanud intervjuukava ning informeeritud nõusoleku vormi.

1. TÖÖ TEOREETILINE TAUST

1.1. Ülevaade asendushooldusteenusest

Asendushooldusteenus kujutab endast lapse eest hoolitsemist väljaspool tema sünniperekonda (Sotsiaalministeeriumi kodulehekül, 2025). Selle kohalike omavalitsuste korraldatava teenuse eesmärgiks on (pika-või lühiajaliselt) tagada lapse turvalisus ning areng peresarnases keskkonnas (Sotsiaalministeeriumi kodulehekül, 2025). Asendushoolduse korraldamist reguleerivad peamiselt sotsiaalhoolekande seadus (2025), samuti perekonnaseadus (2025) ning lastekaitse seadus (2024). Otsuse lapse teenusele paigutamiseks algatab kohalik omavalitsus (edaspidi KOV), kes jääb ka lapse teenusel viibimise ajaks tema seaduslikuks esindajaks (Sotsiaalkindlustusamet, 2020: 4). Lõpliku otsuse lapse teenusele paigutamiseks langetab kohus. Asendushooldus jaguneb kaheks: perepõhiseks (lapsendamine, eestkoste- ja hoolduspere) ning asutusepõhiseks (pere- või asenduskodu) (Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül, 2025). Olgugi et lapse teenusele suunamisel eelistatakse üldiselt perepõhist asendushooldust, elab täna siiski suur arv lapsi asutusepõhisel asendushooldusteenusel. Seetõttu on minu töös fookuses asendushooldusteenuse osutamine just asendus- ja perekodudes.

2024. aastal elas Eestis asendus- ja perekodudes 714 last, ligi 70% neist olid vanemad kui 12 aastat (Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül, 2025). Asendus- ja perekodu eristavad lapsi kasvatavate isikute arv ning aeg, mille jooksul nad laste juures viibivad (Sotsiaalkindlustusamet, 2020: 12). Perekodu süsteemi puhul on üldjuhul ühes peres maksimaalselt kolm perevanemat, kes viibivad tööl viis ööpäeva järjest (vähemalt kümme ööpäeva ühes kuus) (Sotsiaalkindlustusamet, 2020: 12). Asenduskodus töötavad vahetustega kasvatajad – ööpäevaringselt viibib laste kõrval vähemalt üks kasvataja (Sotsiaalkindlustusamet, 2020: 13). Leidub asenduskodusid, kus kõrvuti tegutsevad nii perevanematega kui ka kasvatajatega pered. Nii asendus- kui perekodu ühes peres võib korraka elada maksimaalselt kuus last (Sotsiaalkindlustusamet, 2020: 13). Eranditeks on näiteks juhud, kus ühe pere lastele on tarvis tagada koos kasvamise võimalus (Sotsiaalkindlustusamet, 2020: 13). Mõlema teenusevariandi eesmärk on pakkuda lapsele turvalist ja arengut toetavat ning peresarnaste tingimustega elupaika väljaspool tema sünniperet. Erinevus igapäevaelus seisneb selles, et asenduskodude elurütm on rohkem asutusepõhine ning töötajate tihedamast vahetumisest tingituna võib mõjuda see vähem koduselt. Perekodud pakuvad lapsele täiskasvanutega suhtlemise ning igapäevaste rutiinide osas rohkem stabiilsust. Järjest rohkem eelistatakse nende kahe variandi puhul perevanematega teenust – 2020. aasta lõpuks elas perekodudes 66% ehk 532 ja kasvatajatega asenduskodudes 34% ehk 268 last (Sarv, 2021).

Asendus- ja perekodudes töötavad perevanemad ning kasvatajad (edaspidi laste vahetud hooldajad) on laste arengu peamised toetajad. Sotsiaalhoolekandeseaduse (2025) § 45¹³ lõikes 1 on sätestatud nõuded asendushooldusteenusel last vahetult kasvatavale isikule. Näiteks peab lastega töötav isik omama keskharidust ning varasemat lastega töötamise kogemust, samuti peab ta olema täisealine (välja arvatud perevanem, kes peab olema vähemalt 25-aastane) ning läbima last vahetult kasvatava isiku täienduskoolituse. Perevanematele ja kasvatajatele on enda rolli paremaks mõistmiseks ja analüüsimiseks välja töötatud ka „Kasvataja/perevanema kompetentsimudel“ (Sõmer, 2021), mis on üles ehitatud viiele erinevale rollile: enesejuhtija ja -arendaja, lapse arengu toetaja, peretunde looja, meeskonnaliige, aktiivne kaasvanem võrgustikus.

1.2. Lapse osalusõigus

Lapse õigusteks peetakse inimõiguseid. Nii nagu täiskasvanutel, on kõigil lastel õigused, seda hoolimata lapse vanusest, soost või rahvusest (Õiguskantsleri Kantselei, 2022). Pea kõik riigid, sealhulgas ka Eesti, on allkirjastanud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) lapse õiguste konventsiooni, kuhu on koondatud rahvusvaheliselt tunnustatud lapse õigused (Õiguskantsleri Kantselei, 2022). Konventsioon võeti vastu 1989. aastal ÜRO Peaassambleel, Eesti liitus sellega 1991. aastal (Õiguskantsleri kodulehekülg, 2024). Antud konventsiooni põhimõtetest lähtub ka Eesti lastekaitseadus (Õiguskantsleri kodulehekülg, 2024). Lapse õiguste konventsioonis võib eristada nelja üldpõhimõtet, nendeks on: ebavõrdse kohtlemise keeld (kõigi laste õigused on ühesugused), lapse huvide esikohale asetamine (otsuseid vastu võttes tuleb arvestada lapse huvidega), ellujäämise ning arengu tagamine (arenemiseks vajaliku kasvukeskkonna tagamine) ning lapse ärakuulamine (lapse arvamusega arvestamine) (Õiguskantsleri kodulehekülg, 2024).

Enda töös keskendun just osalusõigusele. Selle aluseks peetakse laste õiguste konventsiooni artiklit 12, kus seisab:

1. „Osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele;
2. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt.“ (ÜRO lapse õiguste konventsioon, 1991)

ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2009: 5, 7) üldkommentaari artiklile 12 rõhutab, et lapsele kui subjektile ning õiguste kandjale on enda seisukohtade väljendamine võimalus, mitte kohustus.

Lisaks, et lapsel on õigus enda vaateid ja seisukohti „vabalt“ ehk ilma survestamiseta jagada. Keskkond, milles last ära kuulatakse, peab olema julgustav, kinnitades lapsele, et tema eest vastutav täiskasvanu soovib teda päriselt kuulata ning teda ka tõsiselt võtta (ÜRO Lapse Õiguste Komitee, 2009: 9). Sealjuures ei piisa ainult lapse ära kuulamisest: tema seisukohtadega tuleb otsustusprotsessides ka päriselt arvestada (ÜRO Lapse Õiguste Komitee, 2009: 7). Artikli 12 rakendamine on tihedalt seotud ka konventsiooni teiste sätetega, näiteks artiklitega 5 (õigus saada teavet, juhendamist ja nõu) või 13 (õigus väljendusvabadusele) (Saarnik ja Valner, 2025: 6).

Rakendamaks lapse õiguste konventsiooni artiklit 12 läbipaistvalt ning ausalt, on professor Laura Lundy (2007) välja töötanud osalusmudeli, mis kirjeldab sisulise osaluse tagamiseks nelja erinevat komponenti:

- ruum – lastele tuleb arvamuse jagamiseks tagada kaasav, turvaline ning julgustav keskkond;
- hääl – lapsi tuleb aidata oma seisukohtade väljendamisel, pakkudes neile selleks vajalikke vahendeid;
- kuulajaskond – lastel peab olema võimalus esitada enda seisukohti isikule või organile, kellel on kohustus nad ära kuulata;
- mõju – laste jaoks peab olema selge, kuidas nende seisukohti arvesse võetakse.

Laste tähenduslikuks kaasamiseks Eestis on MTÜ Lastekaitse Liit ja Õiguskantsleri Kantselei laste ning noorte õiguste osakond välja töötanud kümme abistavat põhimõtet. Nendeks on: selge ja piisavalt põhjalik teave (laste teadlikkus sellest, mille otsustamisel ja kuidas nad osalevad); vabatahtlikkus (laste õigus valida, kas ja kuidas nad aruteludes või tegevustes kaasa lüüa soovivad); nõusoleku vormistamine (näiteks isikuandmete kogumisel või lapsega koos välismaale reisimisel); lugupidamine (laste osaluse tunnustamine ning väärtustamine, vastastikune austus); lapsesõbralikkus (laste vanuse ja arengutasemega arvestamine suhtlusmeetodite ja osalusvormide valimisel); mitmekülgsus (erisuguse kogemuse ja taustaga laste arvamuse kuuldavaks tegemine); lapsi puudutavad teemad (laste jaoks tähenduslike teemade valimine); jõustamine (laste enesekindluse toetamine); turvalisus (osalemiskeskkonnas laste füüsilise, emotsionaalse ning vaimse heaolu tagamine); laste osalemise mõju ja selle hindamine (otsustamishetkel laste arvamusega arvestamine, lastele tagasiside andmine) (Saarnik ja Valner, 2025: 10-16).

Seega võib öelda, et osalus on midagi palju rohkemat kui pelgalt enda arvamuse jagamine - see käib käsikäes teadlikkuse, kaasatuse ja võimalusega mõjutada olulisi otsuseid, mis kujundavad lapse elu (Saarnik ja Valner, 2025: 6). Laste osaluse tagamine tugevdab suhteid nii peresiseselt kui

ka laiemalt kogukonnas ning suhtlusel spetsialistidega (Saarnik ja Valner, 2025: 7). Tundes, et tema arvamus on tähtis, kasvab lapse turvatunne, suureneb eneseusaldus ning avaneb võimalus tõhusamaks koostööks (Saarnik ja Valner, 2025: 7).

1.3. Lapse osalusõigus asendushoolduses

Nagu öeldud, kehtivad laste õiguste konventsioonis sätestatud õigused kõigile, sealhulgas ka asendushooldusele paigutatud lastele. Erandit ei tehta ka osalusõiguse suhtes. Asendushooldusel viibivate laste osaluskogemust kujundavad ja mõjutavad aga mitmed väga olulised tegurid.

Esimene neist on traumakogemus. Trauma mõiste all peetakse silmas ühte sündmust, eri sündmuste seeriat või tingimuste komplekti, mida inimene tajub psühholoogiliselt või emotsionaalselt kahjulikuna ning millel on püsiv kahjulik mõju nii tema vaimsele, füüsilisele, sotsiaalsele, emotsionaalsele kui ka spirituaalsele heaolule (Strömpl, 2022). Sealjuures on asendushooldusel kasvavad lapsed kogenud üht kõige raskemat tüüpi traumad üldse: inimesed, kelle ülesandeks oli tagada laste turvalisus, seadsid neile usaldatud lapsi ohtu, suutmata tagada lastele turvalise vajaduste rahuldamise ning pärssides laste võimalust luua ümbritseva maailmaga usalduslik suhe (Strömpl, 2022). Van der Kolki (2020: 98) järgi võivad krooniline emotsionaalne väärkohtlemine ning hülgamine olla sama laastavad nagu kehaline väärkohtlemine või seksuaalne pilastamine. Samuti mõjub inimeste, eriti just väikeste laste arengule ja isiksusele laastavalt see, kui neid ei märgata ning kui neil pole turvatunde saamiseks mitte kuhugi pöörduda (Van der Kolk, 2020: 99). Seetõttu ei pruugi asendushooldusel viibivatel lastel olla varasemalt läbielatu tõttu psühholoogilist valmidust osaleda aruteludes, tegevustes või osalusprotsessis (Sindi, 2022: 102). Nad ei pruugi olla koheselt valmis oma elu keerulistel ja delikaatsetel teemadel kaasa rääkima (Sindi, 2022: 102). Sageli kogevad nad jõuetust ning kontrolli puudumist nii oma elu kui nende jaoks oluliste suhete üle, neil puuduvad oskused ennast kehtestada (Ball jt, 2021: 2). Teisisõnu, laste traumakogemus võib ohustada ka nende autonoomia ning agentsuse arengut.

Enesemääramisteooria kohaselt peetakse autonoomiat (lihtsamalt öeldes enesemääramist) kompetentsuse ja kuuluvuse kõrval üheks kaasasündinud põhivajaduseks, mis soodustab nii inimese sotsiaalset arengut kui ka üldist heaolu (Ryan ja Deci, 2000). Autonoomia vajadus saab rahuldatud, kui inimesel on võimalus ise otsuseid langetada ning kui ta seeläbi tunneb, et juhib ise temaga seonduvat. Kui autonoomia vajadus saab rahuldatud, kogeb inimene kõrgemat sisemist motivatsiooni, suuremat enesekindlust ja positiivsemat enesehinnangut (Ryan ja Deci, 2000). Traumakogemus aga pärsib nii lapse võimet ennast väljendada kui ka olulisi otsuseid langetada,

seostudes (autonoomiale vastandudes) kontrolli kaotamisega ja negatiivse enesehinnangu kujunemisega. Sarnaselt mõjutavad traumaatilised kogemused ka autonoomiaga tihedalt seotud agentsust (toimevõimekust). Toimevõimekust (või ka „toimejõud“) seletab Van der Kolk (2020: 107) kui tunnet, et inimene on oma elu peremees, teades, mis eluetapis ta parasjagu on ning tundes, et tal on temaga seonduvas otsusetegemises õigus enda arvamusele. Autor rõhutab, et teadmine sellest, mida me tunneme, on esimene samm mõistmaks, miks me midagi tunneme (Van der Kolk, 2020: 107). Kogedes traumaatilisi sündmusi väheneb aga inimese kontroll enda elu üle – trauma justkui lööb rikki inimese sisemise kompassi ning piirab tema kujutlusvõimet selles osas, mida tal oleks vaja muutuse loomiseks või parema olukorra saavutamiseks (Van der Kolk, 2020: 107). Seega väljendab agentsuski laste arusaamist iseendast ning teda ümbritsevast keskkonnast, olles autonoomia kõrval teine oluline tegur laste osalusõiguse realiseerumisel. Kui lapse agentsus ja autonoomia on traumakogemusest oluliselt mõjutatud – lapsel puuduvad oskused ja võimalused oma elu puudutavates küsimustes kaasa rääkida – on oht, et ta kujuneb passiivseks hoolduse objektiks ehk inimeseks, kes on harjunud, et tema eest otsustatakse ja vastutatakse.

Siinkohal nähaksegi haavatavate laste puhul just osalemist ühe peamise kaitsva tegurina (Sindi, 2022: 98). Arvatakse, et asendushooldusele paigutatud lapse jaoks on osalemine üheks esimeseks sammuks saavutamaks kontrolli enda elu üle. Nagu varem mainitud, toetab lastele valikute andmise võimalus oluliselt nende autonoomia arengut. Lapsi võimestades, nende eneseteadlikkust, enesekindlust ning enesehinnangut arendades pannakse alus laste positiivsele identiteedile ning autonoomiale (Strömpl 2024: 240). Kõige selle saavutamisel on ülioluline roll spetsialistidel, kes lastega kokku puutuvad, pidades siinkohal silmas just perevanemaid ja kasvatajaid. Just nende kohustuseks on lapse identiteedi kujunemise toetamine – see eeldab suurt kompetentsust, julgust ja vastutust vastata ka kõige emotsionaalsemalt raskematele küsimustele (Strömpl, 2022). Nende õlul lasub kohustus olla tähelepanelik ning arendada laste enesehinnangut, toimetuleku- ja eneseregulatsiooni oskuseid (Steenbakkerts jt, 2018). Lastega koostöös peavad nad õppima, kuidas tulla toime ja mõtestada kõike varem kogetut. Seega peavad kasvatajad ja perevanemad lapse autonoomia ning individuaalsuse tagamiseks seisma selle eest, et lapse õigused oleks tagatud ning et lapse häält oleks kuulda igapäevaste ja pikaajaliste küsimustega tegeledes (Sindi, 2022: 97). Nad peavad tagama, et lapsele jagataks ausat ja täpset teavet, seda nii praeguste kui tulevaste võimalike plaanide, tegevuste ja täiskasvanute arusaamade kohta (Cossar jt, 2014). Kasvatajate ning perevanemate kui täiskasvanute ülesandeks on pakkuda valikuid, lapse ülesanne on valida see, mis on talle sel hetkel kõige sobivam (Strömpl 2024: 250).

Eelnevaga seoses kerkib esile suurim väljakutse asendushooldusel kasvavate laste osaluses – usaldusliku ja stabiilse suhte loomine. Kaotuse, väärkohtlemise ning traumaga kokku puutunud lapsed võivad uusi suhteid tajuda ettearvamatute ja ebausaldusväärsetena (Ball jt, 2021: 2). Sageli puuduvad neil oskused, valmisolek ning sageli ka tahe uusi suhteid luua – nad võivad eelistada iseendale toetumist ning hoida igasugustest emotsionaalsetest suhetest kõrvale (Ball jt, 2021: 2). Just seepärast mängivad asendushooldusel viibivate laste osalusõiguse realiseerumisel kesksel rollil spetsialistid (kasvatajad ning perevanemad ehk laste vahetud hooldajad), kes lastega vahetult kokku puutuvad – nemad on need täiskasvanud, kelle ülesandeks on luua turvaline keskkond ja selle sees võimalused laste otsustusprotsessidesse kaasamiseks. Laste vahetud hooldajad peavad rõhku panema toetava suhte loomisele, andes lastele võimaluse ennast vabalt väljendada ja kartmata saada noomida isegi juhul, kui nad avaldavad arvamust näiteks asendushooldusteenuse enda kohta (Jackson jt, 2020). Nemad on need, kelle abil saavad traumakogemusega lapsed taas õppida täiskasvanuid ning maailma usaldama ning sealhulgas enda arvamusi, soove ja mõtteid enesekindlalt väljendada. Nende hoiakud, teadmised ning igapäevased praktikad määravad selle, kas ja mil määral on laste hääl kõlapinda. Siinkohal tasub meele pidada, et lapse arvamus ei pea ilmingimata muutuma otsustusprotsessi dikteerivaks, vaid sellest peab saama otsustusprotsessi lahutamatu osa, pidades lugu lapse väarikusest.

Uuringud on osutanud, et kui asendushooldusel viibivale lapsele ei pakuta võimalust tema jaoks olulistel otsustel kaasa rääkida, võib see negatiivselt mõjuda nii tema emotsionaalsele heaolule kui ka tuleviku väljavaadetele (Sindi, 2022: 98). Lapsed erinevad küll oma vanuse, arenguetapi, struktuuri ja perekondliku staatuse, kognitiivsete võimete ja läbielatud kogemuste poolest, kuid võrdsed osalemisõigused on ette nähtud ka neile, kelle usk maailmasse ja täiskasvanutesse on varasemate eluraskuste tõttu vähenenud (Strömpl 2024: 250). Ingrid Sindi on uuringu põhjal väitnud, et võimaluse korral on asendushooldusel viibiv laps igati valmis panustama enda heaolusse ja arengusse, seda kusjuures ka delikaatsemate teemadega seoses (Sindi, 2022: 102). Lapsed on valmis olulistel teemadel diskuteerima – nad on ise enda vajaduste, püüdluste ja tunnete asjatundjad (Sindi, 2022: 94, 102).

Magalhães ja kolleegid (2023) viisid Portugalis läbi kvalitatiivse uuringu, kaardistamaks asendushoolduses töötavate spetsialistide arusaamu noorte osalusest otsustusprotsessides. Spetsialistidelt uuriti näiteks, kuidas nad defineerivad laste osalusõigust, millised tingimused on vajalikud laste tõhusaks osalemiseks ning millist kasu toob laste kaasamine. Enamasti defineeriti osalemist kui laste arvamusega arvestamist ja selle tõsiselt võtmise tagamist. Leiti, et osalemine on õigus, mida „ei saa läbi rääkida“. Samuti nähti osalemise osana lastele vajaliku teabe pakkumist,

et nad saaksid enda seisukohti hõlpsamalt väljendada. Oluliseks peeti ka, et on olemas keegi, kes vastutab laste arvamuse kuulamise eest. (Magalhães jt, 2023)

Tundub, et asendushooldusel lastele hääle andmine on teoorias igati toetatud ja saavutatav. Tegelik raskus paistab seisnevat hoopis selles, kuidas traumakogemusega laste arvamuste eest edukalt seista ja tagada, et nende mõtted ka reaalsuses neid puudutavaid otsuseid kujundaks.

1.4. Uurimisprobleem, töö eesmärk ja uurimisküsimused

Eelnevast teoreetilisest ülevaatest lähtudes ilmneb, et Eesti tasandil puudub täpsem teadmine, milliseid meetmeid rakendavad laste osalusõiguse eest seismiseks asendushooldusel töötavad spetsialistid ehk laste vahetud hooldajad. Vähe on keskendunud nendele kui võtmeisikutele laste kaasamises ning sellele, milline on nende nägemus ja kogemused asendushooldusel kasvavate laste osalusõiguse tagamisel. Seetõttu püüangi oma töös uurida, kuidas on hetkel asendus- ja perekodudes lood laste osalusõiguse rakendamiseks, keskendudes laste vahetute hooldajate arusaamadele ja kogemustele. Soovin välja selgitada, mida osalus nende jaoks tähendab, millistes olukordades ja teemades lapsi kaasatakse ning kui suures ulatuses on seda praktikas üldse teha võimalik? Töö eesmärgiks on seega mõista asendushooldusteenusel viibivate laste osalusõiguse tagamist nende elu erinevates valdkondades läbi laste vahetute hooldajate, kasvatajate ja perevanemate tõlgenduste. Eesmärgini aitavad jõuda järgmised uurimisküsimused:

- Millised on spetsialistide hinnangul asendushooldusteenusel viibivate laste võimalused nende elu erinevates valdkondades kaasa rääkida ning osaleda?
- Millised on laste osalusõigust takistavad ning toetavad tegurid?

2. METOODIKA

2.1. Uurimismeetodi valik

Antud uurimuse läbiviimiseks kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit, mille eesmärgiks sarnaselt minu tööle on mõista inimeste tõlgendusi, täheldusi ja kogemusi (Laherand, 2008: 15). Kvalitatiivne uurimisviis põhineb seisukohal, et inimesed omistavad tegelikele olukordadele erinevaid tähendusi, mistõttu on reaalsus muutuv, tõlgenduslik ning subjektiivne (Beilmann, 2025). Kvalitatiivse meetodi puhul organiseeritakse andmete kogumisel tekkinud andmehulka mustrite ja seoste otsimise abil, mille pinnalt uurija hiljem tõlgendusi ning järeldusi luua saab (Beilmann, 2025). Andmekogumismeetodina kasutatakse kvalitatiivse uurimismeetodi puhul näiteks intervjuusid, vaatluseid, rühmavestluseid või autobiograafiaid (Laherand, 2008: 21). Kvalitatiivne meetod on paindlik – sageli esineb erinevate uuringuetappide segunemist ning tagasipöördumist juba läbitud etappide juurde (Laherand, 2008: 24).

2.2. Andmekogumismeetod

Analüüsiks vajalikke andmeid kogusin kvalitatiivsele meetodile iseloomulike poolstruktureeritud individuaalintervjuude abil (Lepik jt, 2025). Koostasid avatud küsimustega intervjuu kava (vt Lisa 1), et vajadusel anda kõlapinda ka teemavälistele mõttekäikudele. Vajadusel esitasin intervjuude käigus täpsustavaid lisaküsimusi, muutsin küsimuste järjekorda või jätsin mõne jutu käigus vastuse saanud küsimuse vahele. Intervjuud toimusid perioodil 31. märts - 25. aprill 2026. Oleksin kõigi intervjuude läbiviimiseks eelistanud silmast silma kohtumisi, kuid kuna selleks õnnestus sobiv aeg ja koht leida vaid ühe intervjuueeritavaga, siis toimusid enamik vestluseid veebi või telefoni teel. Veebi teel intervjuude läbiviimist võib põhjendada ka asjaoluga, et intervjuueeritavad paiknesid erinevates kaugemates piirkondades. Enne igat intervjuud palusin osalejatel tutvuda teadliku nõusoleku vormiga (vt Lisa 2) ning see lisaküsimuste puudumise korral allkirjastada. Vorm tutvustas töö pealkirja, eesmärgi ja uurimisküsimusi, samuti teavitas osalemise vabatahtlikkusest ning konfidentsiaalsusest. Lisaks selgitas see andmete (intervjuude salvestiste) kasutamist ja kaitset. Kõige lühem intervjuu kestis 18 minutit ning kõige pigem 34 minutit. Intervjuud kulgesid sujuvalt – osalejad olid vestluse osas positiivselt meelestatud ning vastasid hea meelelega kõigile lisaküsimustele.

2.3. Uurimuses osalejad

Uurimusse kaasasin viis perevanemat ja kasvatajat viiest erinevast Eesti asendus-ja perekodust, kokku neljast erinevast maakonnast. Kõik intervjuueeritavad olid naissoost. Tulemuste analüüsis ei erista ega võrdle ma kasvatajate ja perevanemate kogemusi, mistõttu käsitlesin neid analüüsi osas intervjuueeritavate konfidentsiaalsust silmas pidades lihtsalt kui laste „vahetuid hooldajaid“. Potentsiaalsete uuringus osalejate leidmiseks kasutasin enda tutvuseid valdkonnas. Mõistan, et antud juhul on tegu mugavusvalimiga ning seetõttu ei saa läbiviidud intervjuude põhjal laiematele kogumitele üldistusi teha. See aga ei vähenda minu valimisse sattunud hooldajate mõtete ning kogemuste olulisust ning väärtuslikkust. Ettepaneku intervjuus osaleda tegin erineva tööstaažiga inimestele – perevanema või kasvatajana töötatud aeg varieerus ühest aastast nelja aastani. Intervjuueeritavatega võtsin ühendust rakenduse Messenger kaudu – tutvustasin uurimuse olemust ning küsisin valmisolekut intervjuu andmiseks. Nõusoleku korral leppisin uurimuses osalejatega kokku sobiva aja ning vestluse läbiviimise viisi.

2.4. Andmete analüüsimise meetod

Esimene samm andmete analüüsis oli intervjuude transkribeerimine. Selleks kasutasin Tallinna Tehnikaülikooli kõnetuvastusteenust Tekstiks.ee, mis koostas helifailide järgi üsna täpsed transkriptsioonid. Intervjuusid üle kuulates kohandasin tekstifaile, tehes vajalikke parandusi. Otsustasin intervjuude analüüsimiseks kasutada temaatilist sisuanalüüsi (Kalmus jt, 2015), uurimaks osalejate vastustes peituvaid arusaamu ja tähendusi, nende esitatud mõtteid ning tundmuseid. See eeldas intervjuude korduvat süvitsi lugemist, erinevate teemade markeerimist ja koondamist lähtuvalt töös esitatud uurimisküsimustele. Samas võimaldas temaatiline analüüsimine pöörata tähelepanu ka teistele teemadele, mida uurimises osalejad osalusõigusega seoses oluliseks pidasid. Andmete analüüsimisel kasutasin avatud kodeerimist (Kalmus jt, 2015).

2.5. Eetilised probleemid ja lahendused

Uuringus osalejate ja nende esitatud andmete konfidentsiaalsuse tagamiseks ei toonud ma töös välja intervjuueeritavate nimesid, töökohti ega muid tundlikke andmeid, mis võiks viidata nende isikule. Samuti kohandasin vajadusel (ja nii mõnelgi puhul osalejate soovil) intervjuueeritavate poolt kirjeldatud isiklike näiteid erinevatest olukordadest, kindlustamaks ka näidetest läbi käinud laste ja noorte isikute anonüümseks jäämist.

2.6. Uuriija refleksiivsus

Intervjuude läbiviimine oli minu jaoks uudne kogemus. Enne esimeste vestluste toimumist muretsesin väga, kas koostatud intervjuu kava on ammendavate vastuste saamiseks piisavalt põhjalik ning kas taipan õigetel hetkedel lisaküsimusi esitada. Mida aeg edasi, seda rohkem julgesin vajadusel täpsustavaid küsimusi küsida ning paluda osalejatel enda mõtteid selgemalt avada. Arvasin, et oskan enam-vähem oletada, milliseid vastuseid osalejad minu küsimustele pakuvad. Hiljem tõdesin, et need olid pigem seisukohad, mida ise intervjuueeritavana tõenäoliselt väljendanud oleksin, sest tegelikkuses kerkisid intervjuude käigus esile nii mõnedki teemad, millele ma eelnevalt tähelepanu pööranud polnud. Püüdsin intervjuude käigus hoiduda hinnangute andmisest, säilitades neutraalse kuulaja positsiooni, ning julgustasin osalejaid oma seisukohti julgelt väljendama.

3. TULEMUSED JA ARUTELU

Töö tulemuste analüüsi osa tugineb viie intervjuu põhjal kogutud andmetele, mis kajastavad laste vahetute hooldajate arusaamu ning kogemust osalusõiguse rakendumisest asendushooldusteenusel. Analüüsi esitan paralleelselt aruteluga, sealjuures on kaldkirjas märgitud katked intervjuudest. Tsitaadid olen esitanud sõna-sõnalt, kuid teksti ladususe huvides olen eemaldanud üksikud kordused ning mõned parasiitsõnad. Konfidentsiaalsust silmas pidades viitan intervjuueeritud kasvatajatele ja perevanematele neid ühendava „vahetu hooldaja“ mõistega. Analüüsi osa jaotub kolmeks, tuginedes töö eesmärgile ja uurimisküsimustele. Peatüki lõpus võtan esitatud tulemused lühidalt kokku.

Nagu varem mainitud, kasutasin intervjuude analüüsimiseks avatud kodeerimist. Intervjuude transkriptsioone läbi töötades markeerisin Attride-Stirlingu (2001) teemavõrkude meetodit kasutades esmalt baasteemad ehk kõige väiksemad tähendust omavad osad, mis teiste sarnastega koos moodustasid organiseerivad teemad. Organiseerivatest teemadest moodustusid omakorda globaalsed teemad ehk tulemustest välja kujunenud põhilised ideed (Attride-Stirling, 2001). Globaalseteks teemadeks kujunesid osalusõigus ja kaasatus, osalusvaldkonnad ning suhtluskeskkond (vt Joonis 1, 2 ja 3). Baasteemad on analüüsi juurde esitatud joonistel märgitud heledaima sinisega, värvi tumenedes liigutakse globaalsete põhiteemade juurde.

3.1. Kasvatajate ja perevanemate osalusõiguse tõlgendused

Esmalt uurisin, millised seosed ja mõtted tekivad laste vahetutel hooldajatel osalusõiguse mõistega seoses. Pea kõik intervjuueeritavad pidasid osalusõiguse juures esmatähtsaks laste ära kuulamist, näiteks sõnas üks hooldaja järgmist:

„Seda ma mõistan siis niimoodi, et kindlasti oleks vaja ära kuulata see lapse arvamus, ükskõik mis tähtsal või kasvataja meelest võib-olla vähem tähtsal teemal. Ja isegi kui see arvamus, kui see ei ühti kasvataja omaga /.../ sellegipoolest nagu näidata, et sa tahad teada, mida see laps arvab.“

Lapse ära kuulamiseks aja leidmist tähtsustas teinegi hooldaja: *„...me proovime tõesti igale lapsele pakkuda selle hetke, et ta oleks ära kuulatud, et tal oleks võimalus olla ära kuulatud.“*

Need mõtted haakuvad Lundy (2007) mudelis kirjeldatud „kuulajaskonna“ aspektiga, mis rõhutab, et lapse seisukohad peavad jõudma konkreetse täiskasvanuni, kellel lasub kohustus last päriselt

kuulata ja tema arvamusega ka arvestada. Kolmas hooldaja lisas samal teemal arutledes, et lapse arvamuse ärakuulamine aitab tal end olulisena tunda, muutes lapse minapilti positiivsemaks:

„...sellega nad õpivadki oma seisukohti väljendama /.../ sest võib-olla seni tema käest keegi ei olegi küsinud /.../ Et kui nendega arvestada, et nad on isikud – see on väga oluline ka, et nad seda tunneksid.“

Sama tuli välja ka ühest teisest vestlusest: *„...tänu sellele, et neid on kuulatud, nende võimalustega ka arvestatud, see annab nagu sellise kuuluvustunde neile. Et nad on nagu olemas või neid on nähtud.“*

Lastele hääle andmist tähtsustavad ka Jackson jt (2020) märkides, et otsustusprotsessides osalemiseks vajavad lapsed (ja noored) tuge enda arusaamade kujundamisel ja enesekindluse suurendamisel. Laste osalemist nähakse kui neid kaitsvat tegurit – varasema võimaliku agentsuse puudumise asemel kogevad lapsed nii enesetõhususe- kui ka väärikuse kasvu (Cossar jt, 2014). Siinkohal tasub välja tuua, et kuigi hooldajad tähtsustasid lapse väärikuse, positiivse minapildi, kuuluvustunde ja seisukohtade väljendamise oskuse olulisust (tähtsad märksõnad autonoomiat ja ja agentsust silmas pidades), siis traumaga nad neid aspekte otseselt ei sidunud ega võtnud teemaks traumakogemuse mõju laste kaasamisele.

Lastega töötavatele spetsialistidele on usaldatud töötamine laste parimates huvides, sinna juurde kuulub otsustamine ka selle üle, kas ja kuidas neid parimaid huve arvesse võetakse (Falch-Eriksen ja Toros, 2022). Laste kaasamine otsustusprotsessidesse viib igal juhul teadlikumate otsusteni – seda seetõttu, et laste arvamused põhinevad arusaamadel ja kogemustel, mis üldjuhul täiskasvanute omadest erinevad (Falch-Eriksen ja Toros, 2022).

Intervjueeritud hooldajate seas tõdeti, et ega ilma laste arvamuse küsimiseta polegi võimalik täiskasvanul neid mõjutavaid otsuseid langetada:

„Tegelikult praegu ongi nii, et ilma lasteta läbi rääkimata me laste asju ju tegelikult ei tahaks otsustada ise. Et laseme öelda küll, aga alati see ei lähe nii, nagu nemad ütlevad.. Aga nad saavad ikkagi kaasa rääkida ja oma arvamust öelda.“

Hooldajad leidsid, et lapsi puudutavatesse otsustesse tuleks kaasata kõik olukorraga seotud isikud:

„...iga selline tähtsam otsus võiks sündida ühise laua taga koosolekul, arutelu vormis, läbi arvatatuna. Et kõik lapsed ja kasvatajad ja võib-olla veel mõned asjasse puutuvad inimesed,

eestkostja näiteks oleks nagu seal kaasatud. Et lapsed saaks kaasa rääkida. See on siis ideaalne variant.“

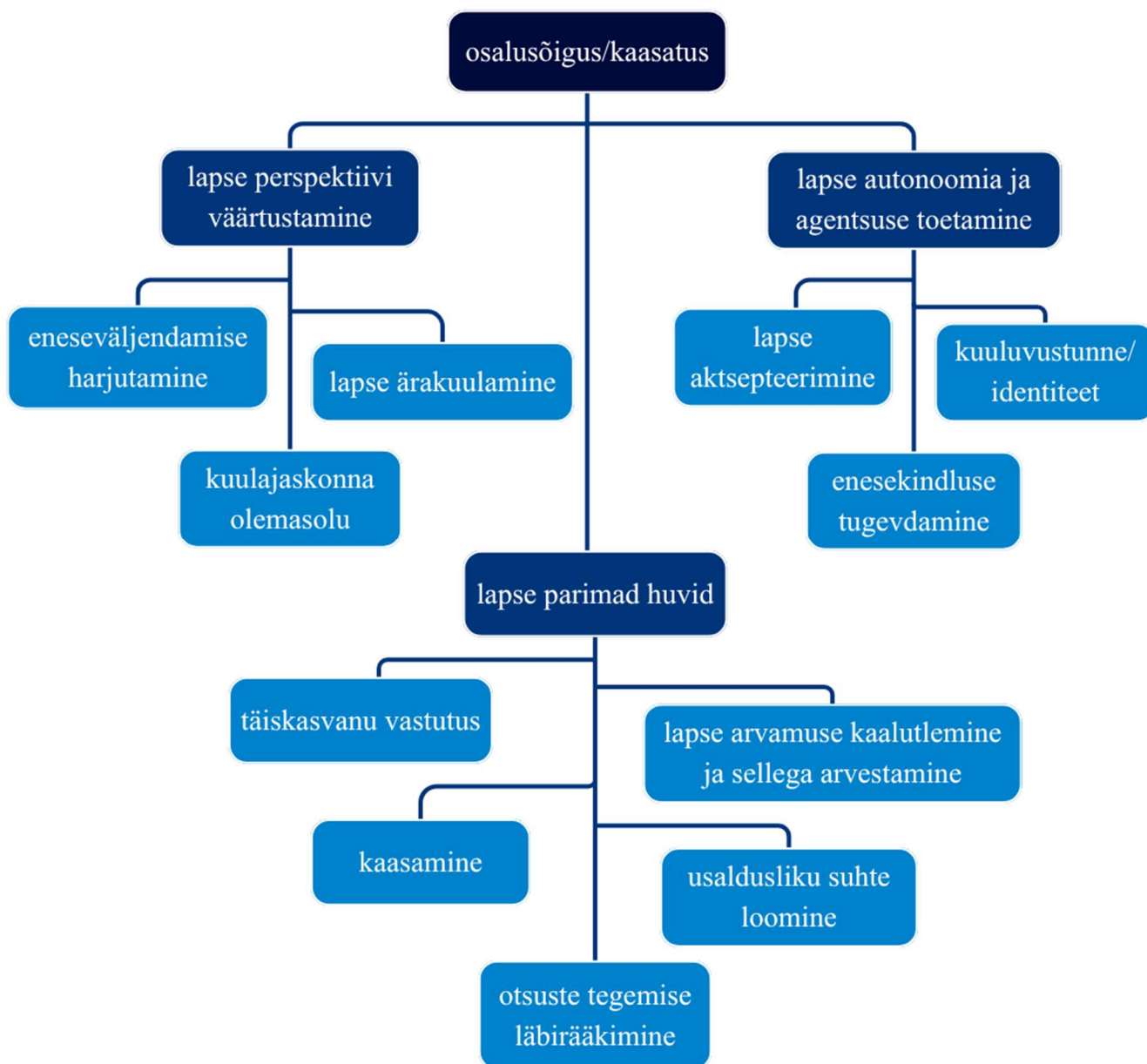
Üks hooldaja sõnas ka järgmist: *„Ja sellistes lapse elu tähtsamates otsustes võiks ikkagi, kui see laps on vähegi adekvaatne, et kui tal ei ole selliseid diagnoose, mis tema pädevust nagu vähendaksid, siis võiks see otsustusõigus jääda ikkagi temale.“*

Samuti mainiti ka igapäevaelu korraldust ning rõhutati, et *„...kus on mõistlik ja võimalik võtta arvesse laste soove, vajadusi, siis me seda loomulikult teeme.“* Oluline on rõhutada, et laste otsustusprotsesside kaasamine peaks eelkõige lähtuma otsuse sisust, mitte lapse vaimsest või füüsiliselt seisundist. Ka juhul, kui lapsel on diagnoositud mõni häire, ei välista see tema osalemist teda puudutavates igapäevastest otsustes, näiteks riietuse või toidu valimisel. Vähem võimekate laste õigused on siiski samaväärsed võimekamate laste õigustega.

Püüdes osalusõigust defineerida jõudis nii mõnigi lapse vahetu hooldaja enda mõttekäiguga usaldusliku kontakti loomise juurde. Mõni neist pidas seda laste kaasamise lahutamatuks osaks. Üks hooldaja sõnas järgmist:

„...usaldus peab tekkima, et kindlasti laste ja perevanemaga, et usaldus, armastus.“, teine aga täheldas: *„see suhte tekitamine on hästi oluline, kontakti hoidmine ja suhte tekitamine on nagu nii oluline nende laste jaoks.“*

Mainiti ka, et sageli võtab kontakti loomine aega, eriti arvestades asendushooldusele paigutatavate laste keerulist tausta. Lapsega kontakti saavutamist iseloomustas üks hooldaja lühidalt, kuid tabavalt nõnda: *„see on selline läbi ämbrite kallistamine.“* Selle all peeti silmas, et asendushooldusele paigutatud lastega usaldusliku suhte loomine ei ole kindlasti sirgjooneline protsess – tihti kaasnevad sellega eksimused, tagasilangused ja vastastikused valesti mõistmised, mis ei tähenda suhte ebaõnnestumist, vaid pigem iseloomustavad järk-järgulist turvalise suhte kujunemist.

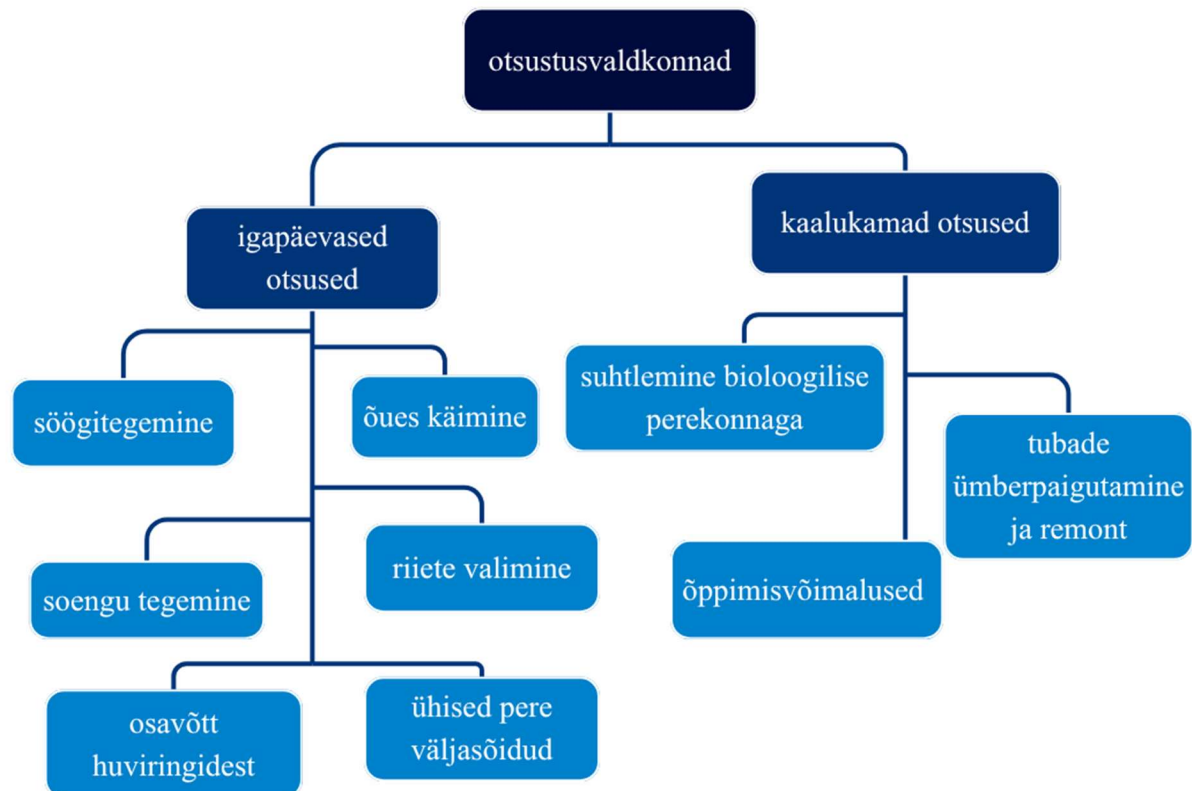
Joonis 1. Osalusõiguse ja kaasamisega seoses esile kerkinud teemad.

Intervjuudes räägitud põhjal võiks lausa väita, et lapsega usaldusliku kontakti loomine on spetsialisti vaatest üks olulisim meede osalusõiguse rakendamiseks. Nimelt, kui usalduslik suhe puudub, on väike tõenäosus, et laps soovib siiralt enda mõtteid ja vaateid täiskasvanuga jagada. Ka Cossar jt (2014) peavad lapse ja spetsialisti vahelise suhte kvaliteeti osalemise soodustamise oluliseks teguriks väites, et eelkõige otsivad lapsed spetsialistides head kuulamisoskust, empaatiat, soojust, huvi üles näitamist ning usaldusväarsust. Näiteid sellest, kuidas laste vahetud hooldajad nendega kontakti saavad, on mitmeid:

„Peegeldad talle tema juttu /.../ et ta tõesti tunneb, et sul on huvi tema vastu /.../ oled tema jaoks nagu päriselt olemas.“; „No ma üritan hoiduda hinnangutest kindlasti /.../ üritan alati ka näidata, et ma olen olemas ja kohal, näiteks kui ma olen seal oma toas ja teen parajasti mingit raamatupidamist ning mõni laps tuleb ukse peale, siis ma alati panen arvuti ekraani kinni ja pööran tema poole koos arvutitooliga, et tal tekib soov tulla ikkagi sinna tuppa sisse ja maha istuda ja pikemalt võib-olla rääkida.“; „...minul on sellised individuaalsed jalutuskäigud. Siis tulevad nagu teistsugused jutud, kui niimoodi üks-ühele suhelda. /.../ Samamoodi mõnel on selline enne magama minekut, tuleb väga suur jutuhoog. /.../ ei saa ju öelda poole lause pealt, et magamisaeg hakkas, sest ei pruugi järgmine päev enam sellele jutule saada.“

3.2. Võimalused kaasa rääkida ning osaleda

Ühe uurimisküsimuse raames soovisin välja selgitada erinevaid valdkondi ja tegevusi, mille osas asendus- või perekodus elavad lapsed igapäevaselt või harvemini kaasa rääkida saavad. Siinkohal tasub mainida, et kuna asendus- ja perekodud on lapsele kohaks, kus ta püsivalt elab, peavad lapse eest vastutavad spetsialistid tagama, et laps saaks igapäevastes teda puudutavates otsustes ja tegemistest vabalt kaasa rääkida – just nagu võimaldatakse seda enamikes bioloogilise pere juures kasvavatele lastele.

Joonis 2. Otsustusvaldkondadega seoses esile kerkinud teemad.

Kõige rohkem mainisid laste vahetud hooldajad antud küsimuses söögi tegemist, erinevatest huviringidest osa võtmist, ühiseid väljasõite ja õppimisvõimalusi. Kirjeldati näiteks järgmiseid olukordi:

„Et tõepoolest, alustades sellest, et me arutame läbi, et mida te tahaksite süüa nüüd selle viie päeva jooksul, mis mina olen tööl.“ või ka: „...kindlasti, täna olen küsinud.. Plaanis oli riis teha, aga kuna lapsed tahtsid makarone, siis saime kokkuleppele /.../ Kodus ka ikkagi küsid laste käest, et mis te soovite või enam-vähem, igapäevase muidugi ei tee, aga kompromissi leiab.“

Ühiste väljasõitude korraldamist kirjeldas üks perevanem nõnda:

„...küsimegi laste arvamust, et kuhu siis võiks minna, mida nad tahaksid teha. /.../ ma kogun selle info kokku nagu oma korruse pealt /.../ koosolekul näiteks siis võtabki selle teemaks /.../ juhataja siis vaatab tihtipeale oma eelarve läbi, et kas on võimalik minna.“

Samas toodi välja, et laste arvamusega püütakse arvestada ka teiste igapäevaste tegemiste osas, nagu seda on soengu tegemine, riietuse valimine või õues käimine: *„...meil enam ei ole ka seda praktikat, et keegi kuskil ostab lattu asjad ja kui me jagame need kätte ja nii on, et võta või jäta,*

vaid meil on ikkagi perel eraldi riiete kaart ja me võtame lapsed kaasa, kui me lähme riideid ostma, nad saavad valida.“ kommenteeris üks hooldaja.

2021. aastal avaldatud asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemuste uuringu põhjal saab kinnitada, et igapäevase elukorralduse küsimustes kaasa rääkimine on laste jaoks tõesti oluline (Saarnik ja Sindi, 2021: 16). Lapsed soovivad, et nende arvamust küsitaks rohkem näiteks nii magamamineku kellaja, söögitegemise, trennide kui ka ühiste väljasõitude osas (Saarnik ja Sindi, 2021: 16).

Näiteid toodi ka suurema kaaluga otsustest, mille osas anti lastele võimalus kaasa rääkida: *„Me oleme andnud neile võimaluse oma tuba soovi korral ümber tõsta. On olnud remont, kus on küsitud lapse soovi värvi osas.*“

Mainiti ka asendushooldusel viibiva lapse suhteid tema bioloogilise perekonnaga. Sealjuures toonitas üks hooldaja, et kui eestkoste poolt konkreetsed piirangud või juhised puuduvad, tuleks igal juhul arvestada lapse sooviga suhelda (või mitte suhelda) enda bioloogilise pere või ka kaugemate sugulastega. Mitmed hooldajad tõstatasid kooli ja eriala valimise teema, tuues välja, et nendelgi puhkudel on oluline arvestada laste eelistuste, huvide ja võimetega:

„No siin meil on ikkagi ka natukene lastud kooli valida, et meil on seal kool versus siis maakonnakool. Et kui see koolikeskkond talle ikkagi ei sobi või ta ise avaldab soovi, et ta ikkagi ei taha selles koolis enam jätkata, siis sellepärast, et perekodule on see odavam, sellepärast ikkagi last ei sunnita edasi käima. Et otsitakse talle ikka see keskkond, kus ta tahab ka olla. Edasiõppimisega ka. Ütleme, ma tean, meil ikkagi vesteldakse ja vaadatakse selle lapse tugevusi ja nõrkuseid /.../ et kui ikka on poiss, kellel on vaimupuue, aga ta tahab saada autojuhiks /.../ siis me räägime talle, et võib midagi muud valida, hakka siis salonge puhastama, ka autoga seotud.“

Siingi saab paralleele tõmmata Lundy (2007) lapse osalusõiguse mudeliga, mille kohaselt on lapse sisulise osalemise üheks tingimuseks lapse toetamine oma seisukohtade loomisel ning talle adekvaatse ja arusaadava info (ehk vajalike vahendite) pakkumine. See tähendab, et lapsele tuleb selgitada tema valikuvõimalusi viisil, mis aitab tal olukorrast ja võimalikest tagajärgedest päriselt aru saada ja selle kohaselt oma seisukoht kujundada. Lisaks tasub mainida, et suhtlemine on alati vastastikune kuulamine, mille käigus on lapsed enamjaolt igati võimelised neile esitatud selgitusi mõistma. See eeldab täiskasvanutelt selget, eakohast ja arusaadavat keelekasutust ning asjalikke põhjendusi. Juhul kui argumentatsioon on lapsele mõistetav, suudab ta talle esitatud infot paremini analüüsida ning seeläbi ka teadlikuma seisukoha kujundada.

Vaatamata sellele, et asendushooldusel viibivatele lastele antakse eelneva põhjal erinevaid võimalusi igapäevastes ning ka kaalukamates otsustes kaasa rääkida, ei tähenda see seda, et laste arvamuse kõrvalt puuduks täiskasvanu ratsionaalne vaatepunkt. Üks hooldajatest avas mõtet nii:

„...meil on hästi vähe teleka vaatamist ja lapsed kaebavad selle üle /.../ me oleme küsinud ja vastus on ju ilmselgelt teada, et seda võiks olla nii palju, kui nemad ütlevad. Et aga otsuse teeme ikkagi meie, meie vastutada on nende ekraaniaeg. /.../ ja kui enne und nad seda vaatavad, siis see uni ei ole enam see ju /.../ täiskasvanu ju juhib seda protsessi.“

Teinegi hooldaja puudutas sama mõtet: *„Et nad julgevad mulle öelda, mis nad tahavad, mitte et nad alati saaks, mis nad tahavad. Sest nad vahel tahavad ka asju, mis ei ole neile head.“* Ka Falch-Eriksen ja Toros (2022) rõhutavad, et kuigi lapsed ei pruugi osata ise enda parimaid huve määrata, tuleb neid sellest hoolimata aruteludesse kaasata. Seda peamiselt seetõttu, et iga inimene tunnetab ise kõige paremini enda vajadusi ja soove. Üks vahetu hooldaja pidas antud teemaga seoses oluliseks aeg-ajalt laste silmis ebapopulaarsete otsuste tegemist ning vajadusel ka „ei“ ütlemist, selgitades seda nõnda:

„See „ei“ ütlemine tuleb läbi mõelda, et kas see „ei“ on päriselt „ei“ ja miks see „ei“ on „ei“ /.../ ja mitte verest välja lüüa, et iga „ei“ vastus kohe sind ebapopulaarseks teeb /.../ lapsed, nad tegelikult vajavad seda struktuuri, nad vajavad neid raame, nad vajavad neid eitavaid vastuseid.“

Nii mõnigi hooldaja nentis laste arvamusega arvestamisest rääkides, et üheks suurimaks katsumuseks peresüsteemiga asenduskodudes on leida kõigi pere laste erinevate soovide vahel tasakaal ning jõuda ühise kompromissini. Selle saavutamisel peeti oluliseks igale lapsele hääle andmist:

„...seltskonnas tegelikult ma toetan seda, et nad saaks ikkagi oma arvamust avaldada /.../ kui üks midagi ütleb, siis ülejäänud jälle pööritavad seal silmi ja kohe hakkavad kommenteerima. Siis ma ütlen oota, et kuuleme ära, mis tal öelda on, et temal on ka õigus oma arvamusele, et igaüks võib mõelda nii, nagu tema tahab.“

Sama mõtet rõhutas teinegi perevanem: *„...tihtipeale me saame seal köögilaua juures kokku, istume maha, räägime mingid asjad läbi ja siis saab igaüks sõna, saab väljendada, mida ta arvab /.../ olgu see arvamus, missugune tahes.“*

Seega on laste vahetute hooldajate vaatest oluline järgida võrdse kohtlemise põhimõtet – kui kõikidele lastele antakse võimalus oma arvamust jagada ning seda tehakse ühise arutelu käigus, harjutavad nad ka teiste seisukohtadega arvestamist. Selline protsess toetab läbirääkimisoskuste

kujunemist, aitab jõuda ühiste otsuste langetamiseni ning arendab valmisolekut kompromisside loomiseks ja koostööks.

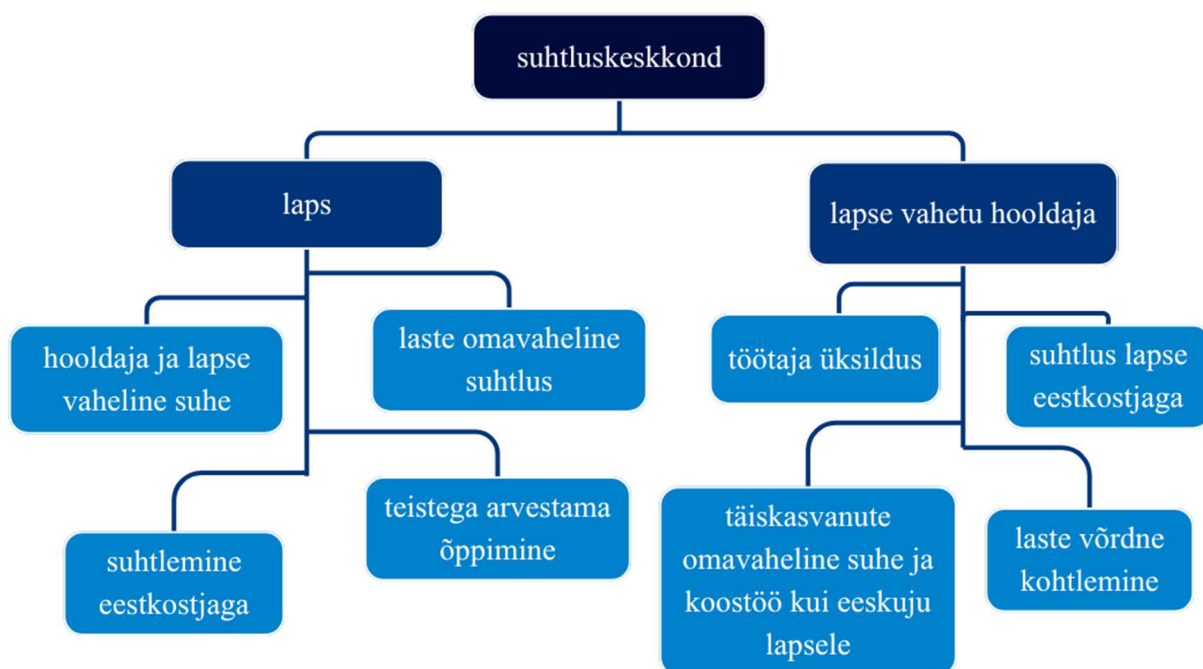
3.3.Osalusõigust toetavad ja takistavad tegurid

Intervjuude käigus püüdsin ka selgusele jõuda, millised on asendushooldusel erinevad laste osalust toetavad ja takistavad tegurid. Neid kogunes vestluste põhjal erisuguseid, kusjuures ühes peres osalusõigust takistav faktor võis teises hoopis toetavaks teguriks osutada. Kaks sellist vastuolulist aspekti olid asutuse sisene töötajate vaheline koostöö ning laste vahetute hooldajate ja laste endi suhtlus eestkostega. Kusjuures, infovahetus ja koostöö laste eeskostjatega võis ka ühe pere siseselt kardinaalselt erineda. Kolleegidega tihedat koostööd kirjeldades sõnas üks hooldaja järgmist:

„Ma arvan, et kolleegide vahel olev suur koostöö on üks. Kindlasti see, et me käitume kõik sarnaselt /.../ Et meil on reeglid või maja kodukord hästi paigas, et kasvatajad ei nihesta neid reegleid mugavuse järgi.“

Samas kurtis teine hooldaja hoopis enda muredega üksi jäämist ning vajaliku toetuse puudumist, seda eriti hooldajana tööle asumise alguses:

„...ma tundsin algul ennast väga üksi. /.../ Ja siis ma nii õudsalt tundsin nagu sellest puudust, et kellega seda olukorda arutada ja kellelt abi saada. /.../ Aga minu arvates hästi oluline on nendes kohtades see, et kui sul on raske, sa pead teadma, kellega sellest rääkida.“

Joonis 3. Suhtluskeskkonnaga seoses esile kerkinud teemad.

Võib arvata, et perest eraldatud lapsed on suure tõenäosusega kogenud mürgiseid ja vaenulikke suhteid. Seepärast on asendus- ja perekodude töötajate vaheline suhete kliima erilise tähtsusega. Töötajate omavaheline tõhus ja vastastikust austust peegeldav koostöö on ühelt poolt lastele heaks eeskujuks, teisalt lisab see laste ellu turvalisuse tunnet.

Paraku saab vastanduvaid näiteid tuua ka koostööst laste eestkostega. Halvimatel juhtudel polnud hooldajad laste eestkostjatega kunagi isegi kohtunud, leebematel juhtudel olevat eestkoste lihtsalt väga passiivne või töötavat hoopis teises omavalitsuses, mistõttu olla temaga raske kontakti saada. Õnneks esines ka positiivseid näiteid:

„Meil on kolmel lapsel üks eestkostja, kes tohutult toetab ja on väga aktiivne. Tõesti, temale võime helistada ja kirjutada kogu aeg ja kui ta vastu ei võta nädalavahetusel ja lapsed ikka kirjutavad või saadavad sõnumi, siis ta ikkagi vastab. Temaga ei ole tõesti ühtegi muret. Kõik asjad saavad lahendatud.“

Taaskord kinnitab asendushooldusel viibivate laste osalemiskogemuste uuring (Saarnik ja Sindi, 2021: 19), et kui lastekaitsetöötaja (eestkostja) tegutseb laste soovide ja vajaduste kohaselt ning on enda tegemistes ka järjepidev, muudab see spetsialisti lapse silmis usaldusväärseks ning toetavaks.

Kui rääkida veel osalusõigust takistavatest teguritest, tasub mainida ka lapse suhteid tema bioloogilise perekonnaga. Nende suhete hoidmine on küll ju ka seadusega toetatud, kuid samas tekitavad need lastele sageli vastakaid tundeid:

„Aga kõige raskem on seista silmitsi nende olukordadega, kus laps on nii õnnetu /.../ ja põhjus on see, et ema on lubanud tulla, ei ole tulnud, ema on lubanud helistada ja ei ole helistanud. /.../ Sa annad talle telefoni, ta helistab korduvalt päeva jooksul, ema ei võta seda kõne vastu. Et noh, lapsel on soov suhelda ja saada seda kontakti. Aga sealtpoolt ei ole valmisolekut.“

Teinegi hooldaja kirjeldab meelehärmi, mida tekitab lastele bioloogilise perekonnaga suhete säilitamine:

„...laste elu selles mõttes teeb keeruliseks ikkagi perekond, oma perekonnaga suhted. See on põhiline ja eriti kui see pere töötab perekodu vastu. /.../ Ja siis ta on tõesti, me näeme, kuidas ta on hinges nagu katki rebitud – ta nagu tahab olla oma vanematele lojaalne. Samas peab ta toime tulema perekodu, kodukorra ja reeglitega /.../ lojaalsuskriisist kuidagi üle saada, et see on see kõige suurem raskus.“

Need mõtted toovad esile palju laiemat ja süsteemsemat probleemi – asendushooldusel viibivate laste bioloogiliste vanemate ebapiisav toetamine. Kuigi seadus näeb ette laste õiguse suhelda enda bioloogiliste vanematega, ei vastuta keegi selgelt selle eest, et see suhtlus ei tekitaks lapsele uusi traumaatilisi kogemusi. Siinkohal võiks suurem vastutus langeda eestkostjale, kelle ülesandeks võiks olla antud suhtluse konkreetsem suunamine ning vajadusel ka piiramine.

Samuti mainis üks hooldaja teist laadi seadusandluses olevaid lünki, mis raskendavad lapse parimates huvides tegutsemist. Näiteks ei olevat võimalik teadmata kadunud olnud last politseil tema tahte vastaselt tagasi perekodusse toimetada. Teine hooldaja mainis takistava faktorina aga hoopis raha:

„Teinekord võib-olla näiteks ka rahalised ressursid, meil võivad olla ka mingid utoopilised ideed. /.../ Me võime seal mõelda, et lähme sinna, teeme seda ja toda, aga kui arvestada, et meil on ju veel lapsi seal ja kui ikkagi 10 lapsega minna kus iganes kohta /.../ rahalised piirangud tulevad juba peale.“

Takistustest kõneldes tõid mitu vahetut hooldajat esile ka peredünaamika ehk laste omavahelise läbisaamise, selgitades seda näiteks nii:

„...ja kuna ta teiste lastega ka läbi ei saa, siis nemad ei ole nõus temaga kuskile minema /.../ Lihtsalt põhimõtteliselt. Ja siis on jah nagu vaja lahendada. Ära kuulatud ta saab igal juhul, aga sellist ühist kokkulepet see raskendab oluliselt.“

Pea kõigi vahetute hooldajate sõnul on laste arvamuse eest seismisel neile abiks olnud erinevad koolitused, kus antud teemat on käsitletud. Mainiti nii Sotsiaalkindlustusameti poolt korraldatavat perevanema- ja kasvataja täiendkoolitust, Imago suhteteraapiat kui ka Pille Kriisa koolitusi, näiteks „Traumateadlik ja kiindumus põhine usalduslikel suhetel põhinev sekkumine asendushoolduse valdkonna töötajatele“. Samuti tõdesid paljud hooldajad, et laste toimetulekule (nt trennides käimine) ja unistustele paneb tihti rahaliselt õla alla SEB Heategevusfond. Üks hooldaja kirjeldas, et tema arust aitaks laste osalusõiguse rakendumist tähenduslikumaks muuta hoopis varasemalt kokkulepitud reeglite ühine ülevaatamine:

„Ma arvan, et see võiks olla lausa kirjas kuskil, et me peame ikkagi neid kaasama igapäevastesse otsustesse /.../ et vaatame kõik oma maja reeglid näiteks /.../ kus lapsed saaks osaleda, kasvatajad saaks osaleda /.../ üle vaadata, kas see on ikkagi praegu meie peres aktuaalne, kas see on vajalik, et kui see oleks teistmoodi, et kas siis oleks väga halb või äkki oleks hoopis hea?“

3.4. Järeldused

Töö tulemused näitavad, et kõik intervjueeritavad tähtsustavad laste osalusõiguse olulisust asendushooldusel, pidades osalusõiguse all silmas laste otsustusprotsessidesse kaasamist – nende ära kuulamist, seisukohtade ja soovide välja selgitamist ning võimalusel ka nendega arvestamist. Samaselt teema teoreetilises ülevaates esile tõstetule täheldati, et lastele hääle andmine tõstab nende enesekindlust ning paneb neid tundma kui isikuid, kelle mõtetel ja arvamustel on väärtus. Samas toonitati, et sageli vajab lapse arvamus ikkagi ka täiskasvanu ratsionaalselt vaatepunkti, siinkohal mainiti vastutust tagada lapse heaolu.

Laste arvamusi ja seisukohti võetakse vestluste põhjal asendus- ja perekodudes arvesse nii igapäevastes toimingutes (enim näiteks söögi tegemine ja ühised väljasõidud), aga ka rohkem läbimõtlemist vajavate otsuste puhul nagu seda on teise peremajja kolimine või uude kooli õppima minemine. Intervjuudes ilmnas, et laste osalusõiguse rakendamisel on hooldajate sõnul keskse tähtsusega lapsega usaldusliku suhte loomine. Siingi saab kinnitust teooria osas esile kerkinud täheldus, et traumakogemusega lapsed vajavad enda mõtete ja arvamuste avaldamiseks turvalist ning toetavat keskkonda. Lastega usaldusliku suhte loomine on nende eduka kasvamise aluseks. Hooldajate ülesandeks on leida tasakaal laste kaasamise ning nende eest hoolitsemise vahel. Tekitades lapses tunnet, et ta julgeb teisi usaldada, kasvab nii tema enesehinnang kui eneseusk ja arenevad autonoomia ning agentsus, mille kõrval trauma tagajärjed vaikselt taanduvad. Hooldajad ei salga, et kontakti saavutamine lapsega võib teinekord nõuda äärmist kannatlikkust ning endale kindlaks jäämist. Ometi tõdetakse, et ilma selleta polegi lapsi edukalt kaasata võimalik.

Laste osalusõiguse rakendamisel on laste vahetute hooldajate sõnul palju abi näiteks nii jõustavatest suhetest kolleegidega kui ka tõhusast suhtlusest ja koostööst laste eestkostjatega. Eriti oluline on hooldajate jaoks mõista, et täiskasvanute omavaheline suhtlus on lastele suureks eeskujuks – lastelt ei saa nõuda sõbralikkust ja empaatiat, kui nende eest vastutavad täiskasvanud on omavahel pidevalt konfliktis. Lisaks mainiti toetava tegurina erinevaid (kohustuslikke ja mittekohustuslikke) koolitusi, mis käsitlevad lastega kontakti saavutamise ning nende kaasamise teemasid. Osalusõiguse rakendamise takistavatest teguritest mainiti aga näiteks lapse suhteid bioloogilise perekonnaga, lünki seadusandluses ning ühes asendus- või perekodus kasvavate laste omavahelist suhete dünaamikat.

Tulemusi arvesse võttes võiksid asendus- ja perekodud pöörata senisest suuremat tähelepanu asutusesisele koostööle ning toetava ja ühtset joont hoidva meeskonna loomisele. Oma panuse laste sisukamasse kaasamisse saavad anda ka kohalikud omavalitsused (laste eestkostjad),

panustades rohkem järjepidavasse ja tähenduslikumasse koostöösse laste vahetute hooldajatega. Eestkostja roll ei tohiks piirduda vaid dokumentide vormistamise või üksikute kohustuslike kohtumistega – lapse arvamuse ja seisukohtadega tuleks kursis olla ka siis, kui parasjagu ühtegi otsust langetada tarvis pole. Teisalt peaksid kohalikud omavalitsused suuremat rõhku panema laste bioloogiliste vanemate toetamisele, jälgides sealjuures hoolikamalt, kuidas lapse suhted ja kohtumised enda bioloogilise perekonnaga tema heaolu ja kaasamist mõjutavad.

KOKKUVÕTE

Antud bakalaureusetöö eesmärgiks oli mõista asendushooldusteenusel viibivate laste osalusõiguse tagamist nende elu erinevates valdkondades läbi laste vahetute hooldajate, kasvatajate ja perevanemate tõlgenduste. Töö proovis avada, millised on spetsialistide hinnangul asendushooldusteenusel viibivate laste võimalused nende elu erinevates valdkondades kaasa rääkida ning osaleda. Lisaks selgitada välja, millised on lastega töötavate spetsialistide hinnangul laste osalusõigust takistavad ning toetavad tegurid. Uurimuse keskmes olid spetsialistidena Eesti asendus- ja perekodudes töötavad kasvatajad ja perevanemad ehk laste vahetud hooldajad ning nende osalusõigusega seotud kogemused ja tõlgendused. Töö teoreetiline ülevaade tutvustas asendushooldusteenuse olemust Eestis, lapse osalusõiguse mõistet ning olulisust asendushoolduse kontekstist. Metoodika osa kirjeldas uurimuse läbiviimist, näiteks kasutatud uurimismeetodit ning uurimuses osalejaid.

Tulemustest selgus, et laste vahetud hooldajad pidasid laste osalusõigusega seoses esmatähtsaks laste ärakuulamist ning nende arvamustele hääle andmist. Nad rõhutasid, et võimalusel peabki otsustusprotsessides just lapse arvamus määrav olema. Samas ilmnis, et osalusõigust nähakse pigem lapse ja täiskasvanu vahelise koostöise protsessina, kus lapse arvamus on küll määrav tegur, kuid kus lapse vahetul hooldajal lasub vastutus tagada lapse heaolu ja turvalisus. Laste kaasamise aluseks peeti lapse ja täiskasvanu vahel olevat usalduslikku kontakti. Laste osalusõiguse eest seismisel on hooldajate hinnangul palju abi tõhusa koostöö saavutamisest nii enda asutusesiseste kolleegide kui ka laste eestkostjatega, osalusõigust ja laste kaasamise teemat käsitlevate koolituste läbimisest (näiteks kasvatajatele ja perevanematele kohustuslik „Perevanema ja kasvataja täiendkoolitus“) ning aeg-ajalt asutuse siseste reeglite ja kokkulepe värskendamisest (nende aktuaalsuse hindamisest). Väljakutsetena laste kaasamisel nähti spetsialistide vahelist puudulikku koostööd, lünki seadusandluses, peres elavate laste omavahelist läbisaamist, rahaliste vahendite puudumist ning laste suhteid bioloogiliste vanematega.

Leian, et kuna senised uuringud Eestis asendushooldusel viibivate laste osalusõiguse teemal on keskendunud pigem laste kogemustele, on kasvatajate ja perevanemate vaadete uurimine igati põhjendatud. Samas usun, et kuna minu töös oli esindatud vaid viie kasvataja ning perevanema seisukohad, tasuks käsitletut teemat kindlasti edasi uurida, püüdes kanda kinnitavamate üldistuste tegemiseks kaasata rohkemaid laste vahetuid hooldajad üle Eesti.

SUMMARY

The topic of this bachelor's thesis is **“The Right of Participation of Children in Substitute Care: A Carer's View.”** This bachelor's thesis aimed to understand how the right of participation of children in institutional substitute care is ensured. It explores this across different areas of their lives, as interpreted by carers responsible for their upbringing. The study seeks to explore, from the perspective of carers, the opportunities children in institutional substitute care have to express their views and participate in decision-making. In addition, it aims to identify factors that either hinder or support children's participation rights. The research focuses on the experience of carers working in residential substitute care in Estonia. The theoretical part of the thesis introduced the nature of foster care services in Estonia, the concept of the child's right of participation, and its importance in the context of substitute care. The methodological part describes the study's conduct, including the research method used and the participants in the study.

The findings indicate that carers see listening to children and valuing their opinions as essential to upholding participation rights. They emphasised that, whenever possible, the child's opinion should be decisive in decision-making processes. At the same time, it became apparent that the right to participation is seen more as a collaborative process between a child and an adult, where the child's opinion is a decisive factor, but where the child's immediate carer is responsible for ensuring the child's well-being and safety. The basis for children's involvement was considered to be a trusting relationship between the child and the adult. In the carer's opinion, achieving effective cooperation with both their colleagues within the institution and the children's guardians, completing training on the right to participation and the topic of children's involvement and occasionally updating the institution's internal rules and agreements are of great help in advocating for children's right of participation. Challenges in involving children were seen as insufficient cooperation between specialists, gaps in legislation, children getting along with each other, lack of financial resources, and children's relationships with their biological parents.

I believe that since previous research on the right of participation of children in substitute care in Estonia has focused more on the experiences of children, examining the views of specialists is fully justified. At the same time, since the views of only five carers were represented in my work, it would be worth further researching the topic, trying to involve more carers across Estonia to make more convincing generalisations.

KASUTATUD ALLIKAD

Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405.

Ball, B., Sevillano, L., Faulkner, M., & Belseth, T. (2021). Agency, genuine support, and emotional connection: Experiences that promote relational permanency in foster care. *Children and Youth Services Review*, 121, 105852. Kasutatud 20.05.2026, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019074092032274X?via%3Dihub>

Beilmann, M. (2025). *Kvantitatiivne ja kvalitatiivne uurimisviis*. Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Kasutatud 25.04.2026, <https://samm.ut.ee/kvantitatiivne-ja-kvalitatiivne-uurimisviis/>

Cossar, J., Brandon, M., & Jordan, P. (2014). 'You've got to trust her and she's got to trust you': Children's views on participation in the child protection system. *Child and Family Social Work*, 21(1), 103–112. doi:10.1111/cfs.12115

Falch-Eriksen, A., & Toros, K. (2022). *Professional practice in child protection and the child's right to participate*. Routledge. doi:10.4324/9781003150688

Jackson, R., Brady, B., Forkan, C., Tierney, E., & Kennan, D. (2020). Influencing policy and practice for young people in foster care: Learning from a model of collective participation. *Children and Youth Services Review*, 113, 104901. Kasutatud 20.05.2026, <https://researchrepository.universityofgalway.ie/entities/publication/26f28801-b54c-48ae-a0c1-448eea8a4e45>

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kasutatud 01.05.2026, <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys/>

Laherand, M. L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.

Lastekaitseeadus. (31.12.2024). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 21.03.2026, <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122024023?leiaKehtiv>

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2025). *Intervjuu*. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kasutatud 01.05.2026, <https://samm.ut.ee/intervjuu/>

- Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942. doi:10.1080/01411920701657033
- Magalhães, E., Pinheiro, M. ja Calheiros, M. M. (2023). Participation of young people in residential care: Professionals' perceptions about barriers and facilitators in Portugal. C. Equit ja J. Purtell (toim), *Children's rights to participate in out-of-home care: International social work contexts* (lk 113-131). Routledge. doi:10.4324/9781003319368-8
- Perekonnaseadus. (07.05.2025). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 21.05.2026, <https://www.riigiteataja.ee/akt/107052025017?leiaKehtiv>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. doi:10.1037/0003-066X.55.1.68
- Saarnik, H. ja Sindi, I. (2021). *Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused nende elu puudutavates otsustes*. Tallinn: MTÜ Lastekaitse Liit. Kasutatud 27.04.2026, <https://arhiiv.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2021/11/Asendushooldusel-kasvavate-lasteosalemiskogemused-2021.pdf>
- Saarnik, H. ja Valner, A. (2025). *Lapse osalusõiguse rakendamine: juhend laste tähenduslikuks kaasamiseks*. Tallinn, MTÜ Lastekaitse Liit. Kasutatud 21.03.2026, https://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2025/05/Lapse_osalusoiguse_rakendamise_juhend_2025.pdf
- Sarv, M. (2021). *Asendus- ja järelhooldus aastatel 2016–2020*. Tervise Arengu Instituut. Kasutatud 21.03.2026, <https://tai.ee/et/sotsiaaltoo/asendus-ja-jareelhooldus-aastatel-2016-2020>
- Sindi, I. (2022). Asendushooldusele paigutatud laste osalus. A. Falch-Eriksen ja K. Toros (toim), *Lastekaitsetöö ja lapse osalusõigus* (lk 93–107). Tallinn: Eesti Teadusagentuur. Kasutatud 21.03.2026, <https://care-iric.org/wp-content/uploads/2022/10/download-HERE.pdf>
- Sotsiaalhoolekandeseadus. (30.12.2025). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 21.03.2026, <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122025029?leiaKehtiv>
- Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül. (2025). *Asendushooldus ja kasuvanemlus*. Kasutatud 21.03.2026, <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/abivajav-laps-ja-taiskasvanu/asendushooldus-ja-kasuvanemlus#erinevused>

Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül. (2025). *Sotsiaalkindlustusameti aastaraamat 2024. Asendushooldus ja kasuvanemlus*. Kasutatud 24.03.2026, <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sotsiaalkindlustusameti-aastaraamat-2024/asendushooldus-ja-kasuvanemlus>

Sotsiaalkindlustusamet. (2020). *Juhis asendus- ja järelhooldusteenuse korraldamiseks*. Kasutatud 21.03.2026, https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2023-04/juhis_asendus-_ja_jarelhooldusteenuse_korraldamiseks.pdf

Sotsiaalministeeriumi kodulehekül. (2025). *Asendus- ja järelhooldus*. Kasutatud 21.03.2026, <https://www.sm.ee/lapsed-ja-hoolekanne/lapsed-ja-pered/asendus-ja-jarelhooldus>

Steenbakkens, A., Van Der Steen, S. & Grietens, H. (2018). The Needs of Foster Children and How to Satisfy Them: A Systematic Review of the Literature. *Clin Child Fam Psychol Rev* 21, 1–12. doi:10.1007/s10567-017-0246-1

Strömpl, J. (2024). Life story work: A good method to reduce child vulnerability in substitute care. D. Kutsar, M. Beilmann ja O. Nahkur (toim), *Child vulnerability and vulnerable subjectivity: Interdisciplinary and comparative perspectives* (lk 235–253). Springer. doi:10.1007/978-3-031-61333-3_13

Strömpl, J. (2022). *Traumateadlik elulootöö asendushooldusel kasvavate laste identiteedi toetamiseks: osalusuuringu esimese kahe etapi tulemused ja kolmanda etapi plaanid*. Tervise Arengu Instituut. Kasutatud 29.04.2026, <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoo/traumateadlik-elulootoo-asendushooldusel-kasvavate-laste-identiteedi-toetamiseks>

Sömer, H. (2021). *Kasvataja/perevanema kompetentsimudel*. Kasutatud 21.03.2026, https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2025-02/Perevanema-kasvataja-kompetentsimudel_2025.pdf

Van der Kolk, B. (2020). *Keha peab arvet: aju, vaim ja keha traumast paranemisel*. Tallinn: Tänapäev.

Õiguskantsleri Kantselei. (2022). *Lapse õigused*. Kasutatud 21.03.2026, https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/L%C3%95K%20voldik%202022_EST.pdf

Õiguskantsleri kodulehekül. (2024). *Laste ja noorte õigused*. Kasutatud 21.03.2026, <https://www.oiguskantsler.ee/tegevusvaldkonnad/laste-ja-noorte-oigused/laste-ja-noorte-oigused-ja-kohustused>

ÜRO Lapse õiguste konventsioon. (1991). *Riigi Teataja II*. Kasutatud 21.03.2026,
<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

ÜRO Lapse Õiguste Komitee. (2009). *Üldkommentaar nr 12: Lapse õigus olla ära kuulatud*
(mitteametlik tõlge eesti keelde). MTÜ Lastekaitse Liit. Kasutatud 21.03.2026,
<https://arhiiv.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/05/%C3%9CRO-Lapse-%C3%95iguste-Komitee-%C3%9Cldkommentaar-nr-12-Lapse-%C3%B5igus-olla-%C3%A4ra-kuulatud-eesti-keeles.pdf>

LISAD

Lisa 1. Intervjuu kava

Sissejuhatus:

- Intervjuu eesmärgi lühitutvustus
- Anonüümsuse-konfidentsiaalsuse selgitus
- Rõhutus, et valesid vastuseid ei ole – oluline on isiklik kogemus

Sisuline osa:

1. Palun kirjelda enda rolli ja tööülesandeid pere/asenduskodus, kus töötad.
2. Kui kaua oled sel alal töötanud?
3. Millises vanuses lastega peamiselt kokku puutud?
4. Kui mõtled sõna „osalusõigus“ peale – mida see sinu jaoks tähendab?
5. Kuidas mõistad lapse õigust olla ära kuulatud ja oma arvamust väljendada?
6. Millistes (igapäevastes või harvemates) olukordades on lapse osalus eriti oluline?
7. Kuidas lood oma töös lapsele turvalise ja toetava keskkonna, kus ta julgeks oma arvamust avaldada?
8. Mis teeb lapse arvamusega arvestamise keeruliseks? Mis võib takistada lapse osalusõiguse rakendamist? (Nt aeg, süsteemsed reeglid, täiskasvanute hoiakud, lapse seisund.)
9. Töö näiteid olukordadest, kus said/ei saanud lapse arvamusega arvestada?
10. Milliseid juhendeid-koolituse materjale vms oled kasutanud oma töös laste osaluse toetamiseks?
11. Kuidas saaks laste osalust asendushooldusteenusel tähenduslikumaks muuta? (Mis oleks sulle kui laste arvamuse eest seisjale abiks?)

Lõpetus:

- Kas on mõni teema, mida me ei puudutanud, aga mis on lapse osalemise seisukohast oluline?
- Kui peaks tekkima lisaküsimusi, kas tohib uuesti ühendust võtta?

Lisa 2. Informeeritud nõusoleku vorm

Hea uuringus osaleja!

Mina, Annemari Adler, olen Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi üliõpilane ning koostan bakalaureusetööd teemal „Asendushooldusel olevate laste osalusõigus: kasvataja ja perevanema vaade“. Uuringu eesmärgiks on mõista asendushooldusteenusel viibivate laste osalusõiguse tagamist nende elu erinevates valdkondades läbi laste vahetute hooldajate, kasvatajate ja perevanemate tõlgenduste. Töös otsitakse vastuseid järgnevatele küsimustele:

- Millised on spetsialistide hinnangul asendushooldusteenusel viibivate laste võimalused nende elu erinevates valdkondades kaasa rääkida ning osaleda?
- Millised on laste osalusõigust takistavad ning toetavad tegurid?

Uuringu sisu

- Uuringus osalemine on vabatahtlik, osalejatel on voli igal ajal uuringus osalemisest loobuda
- Teema uurimiseks kasutatakse poolstruktureeritud intervjuusid, ühe intervjuu kestus on umbes 30-60 minutit (intervjuud viiakse läbi veebi teel või silmast-silma kohtudes)
- Täiendavate küsimuste tekkimise korral võib igal ajal uuringu läbiviijaga ühendust võtta

Andmete kasutamine ja kaitse

- Parema tulemuste analüüsi eesmärgil intervjuu salvestatakse (salvestust hoitakse alles seni, kuni tulemused saavad lõputöös kirjeldatud, aga mitte kauem kui 01.06.2026)
- Intervjuu käigus kogutud andmeid kasutatakse ainult bakalaureusetöö tarbeks
- Intervjueeritavate vastuseid kajastatakse töös anonüümselt (nt stiilis „intervjueeritav nr 1“) – samuti ei avaldata töös muud infot, mis võiks vihjata intervjueeritava isikule (nt töökoht)
- Andmetele on ligipääs ainult töö koostajal (või äärmisel juhul ka tema juhendajal)

Kontakt

Uuriija: Annemari Adler, Tartu Ülikool, annemari.adler@gmail.com

Juhendaja: Judit Strömpl, Tartu Ülikool, PhD (sotsiaalteadused), judit.strompl@ut.ee

Nõusolek osalemiseks

Kinnitan, et olen saanud piisava info uuringu kohta, olen teadlik selle sisust ning nõustun osalema.

Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste korral annab mulle täiendavat informatsiooni Annemari Adler.

Osaleja nimi:

Allkiri:

Kuupäev:

Uurija nimi:

Allkiri:

Kuupäev:

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Annemari Adler,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “ Asendushooldusel olevate laste osalusõigus: kasvataja ja perevanema vaade”, mille juhendaja on Judit Strömpl, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Annemari Adler

25.05.2026